

21. SAJANDI RAAMATUKOGU

Eesti raamatukogunduse tulevik ühiskondlike ja tehnoloogiliste muutuste tingimustes:
raamatukogude missioon, positsioon ja arengusuunad.

SISSEJUHATUS

Raamatukogudel on ühiskonnas täita tähtis roll - aidata inimesi orienteeruda tänapäevases infoühiskonnas. Kuni inimesed loevad, kestab ka kultuur. Raamatukogude ülesanne on aidata inimestel teadlikumalt lugeda ja seeläbi elus paremini hakkama saada.

Käesoleva visioonidokumendi eesmärk on analüüsida kogu Eesti raamatukogunduse hetkeseisu ning valdkonda mõjutavaid tulevikutrende ning leppida kokku peamistes strateegilistes arengusuundades. Dokument on aluseks erinevate raamatukogutüüpide detailsemate strateegiade väljatöötamiseks. Protsessi oli kaasatud üle kolmekümne valdkonna spetsialisti eri asutustest ja Eesti piirkondadest.

Visioonidokumendi koostamist koordineeris Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing ja toetas Kultuuriministeerium. Protsessi nõustas kultuuripoliitika ja loomemajanduse mõttekoja Creativity Lab juhtivpartner Ragnar Siil.

TULEVIKUTRENDID

Raamatukogundust ja lugemisharjumuste kujunemist tulevikus mõjutavad mitmed kultuurilised, sotsiaal-demograafilised, poliitilised, majanduslikud ja tehnoloogilised trendid. IFLA 2013. aastal avalikustatud trendiraport toob välja viis olulisemat raamatukogundust mõjutavat tulevikusuundumust¹:

1. Uued tehnoloogiad nii laiendavad kui ka piiravad ligipääsu informatsioonile. Tehnoloogiline areng tõstab digitaalse kirjaoskuse tähelepanu keskpunkti, kusjuures raamatukogude roll on aidata inimesi, kes ei suuda piisavalt hästi digitaalses inforuumis orienteeruda. Seejuures on oluline mõista, milliseid kompetentse raamatukogud ise peavad tulevikus arendama, et olla võimeliseid kasutajaid infoühiskonnas juhendama.
2. E-õpe nii demokratiseerib kui ka lõhub õppimist kogu maailmas. Kiirelt kasvav veebipõhiste õppematerjalide ja -programmide hulk muudab elukestva õppe mitmekülgsemaks, odavamaks ja kättesaadavamaks. E-õppe materjalide küllus koos vaba juurdepääsu leviku suurenemisega avaldavad otsest mõju ka raamatukogude pakutavate teenuste arengule.
3. Privaatsuse ja andmekaitse piirid defineeritakse ümber. Uute tehnoloogiate esiletõus on tõstatanud küsimusi isikuandmete kasutamisest, sh majanduslikel eesmärkidel. Raamatukogude jaoks muutub kasutajate andmete kogumine ja nende andmete kasutamine ning kaitsmine üha olulisemaks küsimuseks.
4. Hüperseotud ühiskonnad toetavad uute gruppide esiletõusu. Mobiilsed tehnoloogiad ja sotsiaalmeedia ühendavad inimesi, mis omakorda mõjutab nii kommunikatsiooni, osalust kui sotsiaalset kaasatust. Kui raamatukogud

¹ trends.ifla.org

on võidelnud häälekalt sõnavabaduse eest trükisõnas, siis milline peaks olema raamatukogude roll digitaalses ühiskonnas?

5. Uued tehnoloogiad muudavad ülemaailmset infokeskkonda. Kui e-raamatute levik muudab kõik raamatud veebis kättesaadavaks ja automaatsed tõlkeprogrammid teevad kõik raamatud sõltumata keelest inimestele arusaadavaks, siis omab see raamatukogude pakutavatele teenustele tulevikus olulist mõju.

Ameerika Raamatukogude Assotsiatsiooni Raamatukogude Tuleviku Keskus on määranud 23 suundumust², mis omavad mõju sellele, kuidas raamatukogud tulevikus tegutsevad, sh:

- ▶ vananev ühiskond (mõju pakutavatele teenustele, vajadus juhendada inimesi infoühiskonnas orienteerumisel);
- ▶ uued e-õppe vormid (mõju pakutavatele elukestvat õpet soodustavatele teenustele, raamatukogude integreerimine õppekavadega);
- ▶ digitaalsel ajastul kasvanud põlvkond (nende ootused pakutavatele teenustele erinevad eelnevatest põlvkondadest);
- ▶ droonid ja robotid (mõju sellele, kuidas raamatukogud oma teenust tulevikus pakuvad, automaatsed laenutus- ja tagastuspunktid);
- ▶ mängustumine (mõju digitaalse kirjaoskuse arengule, võimalus kõnetada noori atraktiivsete vahenditega);
- ▶ sissetulekute ebavõrdsus (raamatukogude roll tagada juurdepääs informatsioonile sõltumata sissetulekutest);
- ▶ andmekaitse ja privaatsuse muutumine (raamatukogude kogutavate andmete kasutamine ja isikuandme kaitse);
- ▶ isetegemise soov ja aktiivse kaasatuse kasv (inimeste omaalgatuse aktiivsuse kasv, vajadus uute teenuste järele, soov osaleda uute teenuste väljatöötamises ja käivitamises);
- ▶ jätkuv linnastumise protsess (mõju raamatukoguvõrgu arengule ennekõike väiksemates kohtades).

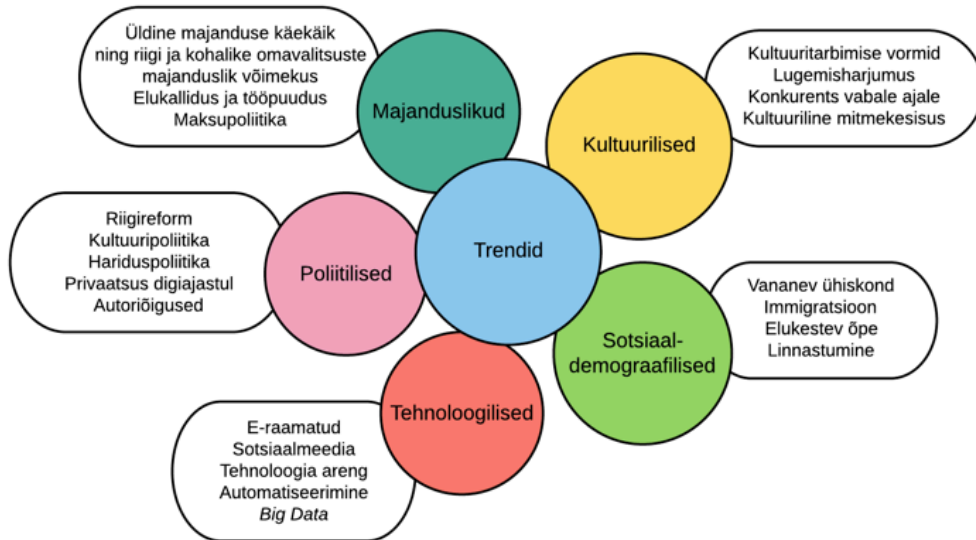
Futurooloog ja DaVinci Instituudi asutaja Thomas Frey on 2015. aasta artiklis "Raamatukogude tulevik: suure muutuse algus"³ nimetanud 10 trendi, mis mõjutavad raamatukogundust pikemas perspektiivis:

1. Uued tehnoloogiad muudavad pidevalt infole ligipääsemise viise.
2. Igal tehnoloogial on lõpp. Kõik täna laialdaselt kasutatavad tehnoloogiad asendatakse millegi uuega.
3. Peagi saavutatakse piir, kui väikeseks saab salvestatava info hulka muuta.
4. Otsingumootorid muutuvad üha keerulisemateks.
5. Aja defitsiit mõjutab raamatukogukasutajate elustiili.
6. Aja jooksul oleme muutumas verbaalseks ühiskonnaks.
7. Nõudlus globaalse informatsiooni järele kasvab plahvatuslikult.
8. Siseneme globaalsete süsteemide ajajärku.
9. Maailm liigub toote-kesksest majandusest elamustele ja kogemustele põhinevaks majanduseks.
10. Raamatukogud muutuvad informatsioonikeskustest kultuurikeskusteks.

² www.ala.org/transforminglibraries/future/trends

³ www.davinciinstitute.com/papers/the-future-of-libraries

Täna on keeruline ennustada, milliseks kujuneb maailm 10-20 aasta või veelgi pikema aja jooksul. Seetõttu on oluline olla eri stsenaariumide puhul paindlik ja valmis vähendama ühiskonna negatiivsete trendide mõju, pannes valdkonna tugevused enda kasuks tööle.

- ▶ **Kultuuriliste protsesside** puhul tuleb silmas pidada kultuuritarbimise vormide ja viiside pidevat muutumist, üha suurenevat konkurentsi inimeste vabale ajale. Inimeste lugemisharjumus ja lugemise viisid on jätkuvas muutumises, interneti ja uute tehnoloogiate mõjul väheneb võime mõista pikemaid ja keerulisemaid tekste.
- ▶ **Sotsiaal-demograafiliste protsesside** puhul mõjutavad raamatukogude tegevust inimeste eluea pikenemine ja sellega kaasnev ühiskonna vananemine, üha olulisemaks muutub võimaluste pakkumine erivajadustega inimestele, elukestva õppe igakülgne toetamine, ühiskonna mitmekesisustumine ja sellest tulenevalt vajadus lõimumisprogrammide järele.
- ▶ **Poliitilistest protsessidest** on olulised kavandatavate reformide (sh riigireform ja haldusreform) mõju valdkonna arengule. Raamatukogunduse arenguid mõjutavad mitmed eri poliitikad (sh kultuuripoliitika, hariduspoliitika, lõimumispoliitika, sotsiaalpoliitika jpt), mis omakorda tähendab, et raamatukogud saavad mõjutada positiivselt mitmete poliitikavaldkondade eesmärkide saavutamist.
- ▶ **Majanduslikest protsessidest** mõjutab raamatukogusid kui eelarvelisi asutusi otseselt riigi ja omavalitsuste majanduslik olukord. Täiendav surve kulude kokkuhoidmiseks valdkonnas ei võimalda ellu viia vajalikke arendustegevusi. Samal ajal suureneb majanduskriiside ajal ja elanikkonna vananedes jms oluliselt vajadus raamatukoguteenuse järele.

- ▶ **Tehnoloogilised uuendused** mõjutavad otseselt raamatukogu tööprotsesse informatsiooni kättesaamisel ja juurdepääsu tagamisel ning ühiskonna arengu jaoks on eluliselt tähtis, et raamatukogud suudaksid nende muudatustega kaasas käia. Kindlasti mõjutab valdkonna arengut e-raamatutega seonduv, sealhulgas igaühe võimalus ise kirjastada. Uued e-õppe ja riiklike e-teenuste lahendused panevad ka raamatukogudele täiendava vastutuse nõustamaks inimesi nende teenuste kasutamisel. Tulevitehnoloogiad, sh robotid ja droonid, võivad muuta raamatukoguteenuse pakkumise viise.

*

MISSIOON

Eesti raamatukogude missioon on kujundada inimeste lugemisharjumusi, toetada elukestvat õpet ja tagada ligipääs informatsioonile, teadmistele ja kultuurile. Tulemuseks on kultuurne, intelligentne ja elus hästi hakkama saav kodanik.

VISIOON

21. sajandi raamatukogud on usaldusväärsed, mitmekülgsed, võrdseid võimalusi pakkuvad ja kasutajate vajadustest lähtuvad inspireerivad info- ja kultuurikeskused, mis käivad ajaga kaasas ja reageerivad paindlikult ühiskondlikele ja tehnoloogilistele muutustele.

VÄÄRTUSED

Väärtused, millest raamatukogud oma igapäevases töös ja teenuste arendamisel lähtuvad. 21. sajandi raamatukogu on:

- ▶ **USALDUSVÄÄRNE:** professionaalsus, erapooletus ja kvaliteet.
- ▶ **KASUTAJAKESKNE:** eri ea- ja huvigruppide vajadusi arvestav.
- ▶ **MITMEKÜLGNE:** multifunktsionaalsus, valikuvõimalused ja kogukonnakesksus.

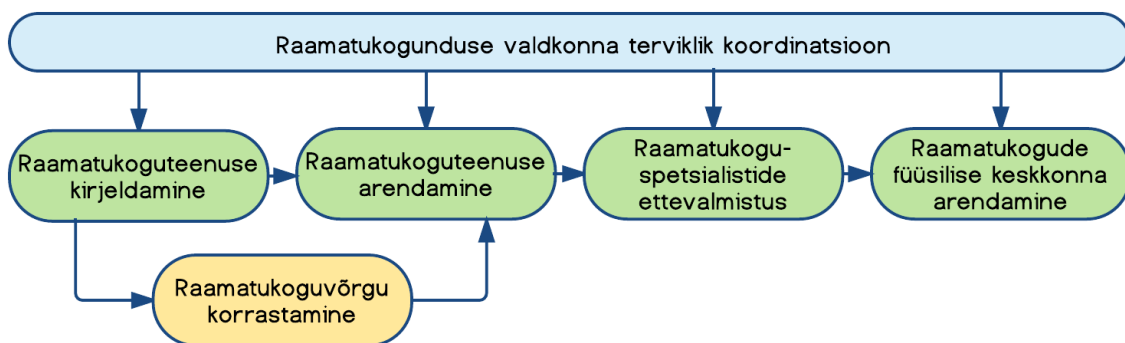
- ▶ **KÄTTESAADAV:** võrdseid võimalusi pakkuv tasuta juurdepääs infole ja kultuurisisule.
- ▶ **INSPIREERIV:** kaasahaarav, atraktiivne ja tegevuskeskne.
- ▶ **PAINDLIK:** ajakohane ja avatud muutustele.

LAHENDAMIST OOTAVAD VÄLJAKUTSED

- ▶ Raamatukogud on sisemiselt killustunud ja siiani on puudunud ühine valdkonnaülene visioon. Raamatukogud kuuluvad eri tasandite ja haldusalade koosseisu, mistõttu on otsustusprotsessid sageli aeglased ning koostöö otsustajate ja raamatukogude endi vahel tagasihoidlik. Valdkonnas on kasutusel eri raamatukogusüsteemid ja tarkvaraplatvormid (nt kolm e-kataloogi – ESTER, URRAM ja RIKS), mis ei ole omavahel ühilduvad.
- ▶ Riigi tasandil on raamatukogude tööd puudutavad õigusaktid ajast maha jäänud;
- ▶ Raamatukogude teenuste turundus ja suhtlus avalikkusega ei ole piisavalt laiahaardeline ega regulaarne.
- ▶ Raamatukogude füüsiline keskkond ei ole piisavalt atraktiivne ega meelita uusi (ennekõike noori) lugejaid.
- ▶ Raamatukoguteenused on eri tasemel ja raamatukoguhoidjad eri võimekusega, lõhe võimekamate ja vähem võimekate raamatukogude vahel on märkimisväärne.
- ▶ Raamatukogutöötajate järelkasv ei ole piisav, palgatase ei ole motiveeriv, mistõttu ei ole süsteemi sisenemas piisavalt võimekaid noori. Raamatukogutöötajate erialasesse professionaalsesse arengusse ja täienduskoolitusse ei panustata piisavalt rahalisi vahendeid.
- ▶ Raamatukogutöötajate teadmised uutest tehnoloogiatest ja valmisolek nende kasutamiseks ei ole piisavad.
- ▶ Raamatukogude juhtimiskvaliteet on tervikuna ebaühtlane, puudu on raamatukogude juhtidele suunatud koolitusprogrammidest ning olemasolevatest ei võeta väga aktiivselt osa. Raamatukogunduse valdkonda iseloomustab vähene uuenduslikkus ja süsteemi konservatiivsus.
- ▶ Riikliku ja kohaliku tasandi rahastamise madal tase mõjutab nii palkasid kui ka võimekust soetada teavikud ning investeerida uutesse tehnoloogiatesse ja arendustesse.

ARENKUSUUNAD AASTANI 2020

Raamatukogude arendamisel lähtutakse kuuest peamisest tegevusvaldkonnast, mis on omavahel seotud ja moodustavad tervikliku ahela:

1. RAAMATUKOGUTEENUSE KIRJELDAMINE

Peamised tegevussuunad:

- ▶ Raamatukogude teenuste kirjeldamine eri tasanditel, sh baasteenused ja täiendavad teenused. Teenuste kirjeldamisel lähtuda neljast kategooriast: (1) kogud, (2) teenused, (3) kompetentsid ja (4) ruumid. Vastavalt neljale põhikategooriale eri tasemete määratlemine, sh miinimumtaseme määratlemine.
- ▶ Lähtuvalt kirjeldatud teenustest raamatukogude kvaliteedinõuete kirjeldamine ja juhtimise hea tava koostamine.
- ▶ Õigusaktide täiendamine raamatukogude osutatavate teenuste täpsustamisega.

2. RAAMATUKOGUVÕRGU KORRASTAMINE

Peamised tegevussuunad:

- ▶ Raamatukoguvõrgu korrastamisel tuleb lähtuda põhimõttest, et raamatukoguteenuse kättesaadavus ja kvaliteet peavad muudatuste tagajärjel paranema.
- ▶ Raamatukoguvõrgu kogude ja teenuste analüüs raamatukogude optimaalse arvu ja paiknemise määratlemiseks.
- ▶ Ettepanekute tegemine seadusandluse täiendamiseks, et riigi ja kohalike omavalitsuste tasandil osutada kvaliteetset raamatukoguteenust.

3. RAAMATUKOGUTEENUSE ARENDAMINE

Peamised tegevussuunad:

- ▶ Eri osapoolte ülesannete ja vastutuse määratlemine raamatukogude teenuste keskseks arendamiseks, sh raamatukogude omanikud (KOV, KUM, HTM jt.), raamatukogud (maakonna- ja linna keskraamatukogud, ülikooliraamatukogud, Rahvusraamatukogu), ühendused (sh Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing, Eesti Raamatukoguvõrgu Konsortsium), õppeasutused, partnerid (sh infosüsteemide arendajad jt).
- ▶ Eesti raamatukogude teenuste ühiseks arendamiseks kaaluda raamatukoguteenuste arenduskeskuse väljaarendamist. Suurendada seeläbi võimekust algatada, koostada ja läbi viia suuremamahulisi projekte ja täienduskoolituse programme (läbi pikaajaliste koolituskavade).
- ▶ Eri kompetentside ja valdkonnapraktikute (sh kultuuritöötajad, haridus- ja noorsootööspetsialistid, IT-spetsialistid jt.) kaasamine uute teenuste väljaarendamiseks ja pakkumiseks.
- ▶ Rahvaraamatukogude puhul ehitada teenuste keskse arendamise süsteem üles läbi maakonna- ja linna keskraamatukogude võrgustiku ning raamatukoguteenuste arenduskeskuse.
- ▶ Analüüsida kõikidele raamatukogudele ühise raamatukogutarkvara loomist. Luua võimalused raamatukogude integreerimiseks teiste mäluasutuste infosüsteemidega, et lihtsustada kasutajatele juurdepääsu sisule. Kasutajale luua juurdepääs ühe teenuskeskkonna kaudu kõigi raamatukogude kogudega tutvumiseks.
- ▶ Tagada kõikidele Eesti raamatukogudele vajalik IT-tugi ning juurdepääs e-kogudele, sh kaasaegsetele eestikeelsetele e-raamatutele.
- ▶ Kultuuritarbimiseks ja –harrastusteks (sh lugemiseks) optimaalsete ja mugavate tingimuste loomine.
- ▶ Laste ja noorte lugemisharjumuste kujundamine spetsiaalsete raamatukoguprogrammide ning tugistruktuuride finantseerimise kaudu.

4. RAAMATUKOGUSPETSIALISTIDE ETTEVALMISTUS

Peamised tegevussuunad:

- ▶ Raamatukogunduse hariduse jätkuv kaasajastamine, et tagada raamatukoguhoidjate/infospetsialistide ettevalmistuse vastavus ühiskondlikele ja tehnoloogilistele arengutele ning raamatukogude positsiooni muutumisele, sh sotsiaalsete oskuste tähtsuse kasv. Traditsiooniliselt on raamatukoguhoidjad kirjanduse tundjad ja infospetsialistid, tulevikus ka nõustajad, koolitajad ja eestvedajad.

- ▶ Raamatukogunduse valdkonna täiendõppe võimaluste suurendamine ja mitmekesistamine, sidudes täiendõppe väljatöötatavate raamatukogunduse kvaliteedinõuete ja juhtimise hea tavaga.
- ▶ Raamatukogutöötajate kutsestandardi ajakohastamine vastavalt muutunud raamatukogukeskkonnale.
- ▶ Praktikabaaside väljakujundamine erialaseks õppeks, täiendõppeks ja erialaseks stažeerimiseks.

5. RAAMATUKOGUDE FÜÜSILISE KESKKONNA ARENDAMINE

Peamised tegevussuunad:

- ▶ Kujundada raamatukogudest multifunktsionaalsed kultuuri- ja hariduskeskused, mis kataksid peamised kogukonnakeskuse funktsioonid, sh kultuurilised, hariduslikud, sotsiaalsed funktsioonid.
- ▶ Kujundada raamatukogudest atraktiivsed, inspireerivad ja ühistegevust soodustavad kohad lugemiseks, kooskäimiseks, huvitegevuseks ja elukestvaks õppeks, mis eeldab teistsuguseid teenuseid ja füüsilist keskkonda.
- ▶ Vajadusel kaaluda ruumide ühis- või ristikasutust teiste kohalike asutustega, nt kultuurikeskused, haridusasutused, kogukonnakeskused.
- ▶ Arendada raamatukogude tehnilist võimekust, sh investeerida arvutipargi kaasajastamisse, varustada raamatukogud vajalike lisaseadmete ja tarkvaraga, tagada tehnilise varustuse pidev uuendamine.

6. RAAMATUKOGUNDUSE VALDKONNA KOORDINEERIMINE

Peamised tegevussuunad:

- ▶ Vähendada valdkondlikku killustatust ja suurendada raamatukogude omavahelist koostööd.
- ▶ Tõhustada Kultuuriministeriumi ning Haridus- ja Teadusministeriumi tegevuse koordineerimist raamatukogude haldusülesel arendamisel.